

דבר העורכת

גולדה של פנינה – הסיפור שלא סופר על גולדה מאיר

קארין כרמית יפת*

מאמרי גיליון זה מוקדשים לדמותה של גולדה מאיר כפי שהיא משתקפת בספרה המאלף של פנינה להב **האישה היחידה בחדר: גולדה מאיר ודרכה אל הכוח**.¹ גולדה היא דמות חלוצית בתולדות הציונות ומדינת-ישראל בכל מובן: הן במובן הקלסי של "חלוצה" – כמי שעלתה לפלשתינה במטרה ליישבה ולתרום לבניית התשתית החברתית, הכלכלית והתרבותית של מדינת-ישראל העתידית; והן במובן הציבורי-פוליטי – כאישה הראשונה שהגיעה לעמדת הנהגה רמה בישראל ופרצה את הדרך לנוכחות נשית בזירה הפוליטית. אכן, כמעט בכל תפקיד בכיר שמילאה – ובכלל זה דיפלומטית, שרת העבודה (או "שר" העבודה, כפי שהיא העדיפה להתקרא),² שרת החוץ וראשת הממשלה – הייתה גולדה האישה הראשונה שכינהה בו, וגם "האישה היחידה בחדר". שמו זה של הספר מקפל מצד אחד את חוויית החיים הקיומית של גולדה בדרכה אל הכוח, אך מצד אחר הוא הופך על ראשה את אמרתו הידועה של בן-גוריון כי גולדה היא "הגבר היחיד בקבינט". בן-גוריון התכוון להחמיא לעוזרו-רוחה, לאישיותה ולנחישותה, אך גולדה ראתה בכך עלבון מגדרי לנשיותה: מדוע היות גבר צריך להיחשב מחמאה עבורה? תהתה.³

בחלוף כיוכל שנים מאז ירדה גולדה מבימת ההיסטוריה היה נדמה אולי שכבר מוצה הדיון באישה היחידה בחדר – אשר הייתה ועודנה האישה היחידה ששימשה ראשת הממשלה בישראל – בביוגרפיות, במחקרים ובכתבים הרבים שחגגו או התפלמסו עם דמותה ומורשתה.⁴ עם זאת, ספרה של להב מצליח להאיר את גולדה מאיר באור אחר, ולהוסיף לדמותה רבדים חדשים של מורכבות מפרספקטיבה פמיניסטית פרשנית. ביוגרפיה חשובה זו מהווה, להשקפתי, את אחד הרגעים המכוננים של "גל הרהביליטציה"⁵ של השנים האחרונות, המבקש לעשות תיקון היסטורי ולשקם את תדמיתה של גולדה בתודעה הציבורית

* פרופסורית חברה, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה.
1 PNINA LAHAV, THE ONLY WOMAN IN THE ROOM: GOLDA MEIR AND HER PATH TO POWER (2022) (להלן: להב).
2 שם, בעמ' 136.
3 שם, בעמ' 224.
4 ראו, לדוגמה, מירון מדזיני **גולדה: ביוגרפיה פוליטית** (2008); מירון מדזיני **היהודיה הגאה: גולדה מאיר וחזון ישראל** (1990); **גולדה מאיר – הרביעית בראשי הממשלה: מבחר תעודות ומבואות מפרקי חייה (1898–1978)** (חגי צורף עורך 2016); יוסי גולדשטיין **גולדה: ביוגרפיה** (2012).
5 להמשגה זו ראו אייל גרוס "מילה טובה על גולדה? על הרהביליטציה ונוסטלגיה אחרי 7.10" בגיליון זה.

והלאומית. הספר מוליך את הקוראת במסע מרתק אל עבר תהליכי-העומק שעיצבו הן את זהותה היהודית של גולדה והן את זהותה הסוציאליסטית-הציונית. אך יותר מכל, זו הביוגרפיה הראשונה של גולדה שבמרכזה התייחסות לזהותה הממוקפת כאישה יהודייה ומנהיגה ציונית, והיא פורטת במיומנות ובחדשנות את הממדים המגדריים בחייה של גולדה – גולדה של פנינה. "דבר העורכת" צועד בדרכו של הספר, ומכנה אף הוא את גולדה בשמה הפרטי, כאות כבוד לבחירתה שלה להגדיר כך את עצמה – על-שם סבתה המרשימה והדמות הנשית הנערצת עליה – ולא בשם "מאיר", המהדהד את המנהג הפטרונימי ליטול את שם המשפחה של האיש או של האב.⁶

הביוגרפיה של להב צולחת להפליא במשימתה להציג סיפור מורכב ורב-ממדי על גולדה מבעד למתודולוגיה של "שאלת האישה".⁷ הוא פורע וסודק את הנרטיב השגור המייחס לגולדה הסתייגות וסלידה מפמיניזם, וממציב את גולדה מחדש כמנהיגה מודעת מגדרית שפעלה בעשייתה למען נשים. הספר אינו מתכחש לכשליה של גולדה⁸ או ל"תסמונת גולדה",⁹ אך מספק הקשר היסטורי רחב יותר להבנתם, נוטע אותם בתוך המבנה הפטריארכלי הדכאני שבו היו חייה של גולדה משוקעים, ואף מנסה להציג תמונה מאוזנת יותר בהאירו מוטיבים אחרים שנדחקו לשוליים.¹⁰ כך, הספר מתאר את ההתמודדות המורכבת של היות אישה בעולם הכל-גברי של הפוליטיקה, ועומד על האתגרים, מבני הכוח המגדריים וההטיות המיניות שעמדו בדרכה של גולדה. בהקשר זה ניתן להזכיר, למשל, את ההיסטוריה המוקדמת שלה כמי שנאלצה להילחם על זכותה להשכלה ולחופש בחירה עוד מילדותה או כמי שהוצע לה מטאטא בתגובה על רצונה הנלהב להתנדב בארגון פועלי ציון. ניתן אף להזכיר את ההיסטוריה המאוחרת שלה – למשל, נצחונה העקר של גולדה בבחירות לראשות עיריית תל-אביב, הישג שהיא לא הצליחה לממש עקב התנגדותן של הסיעות הדתיות למינוי אישה.¹¹ עוד ניתן להזכיר את ההתקפות וחיצוי הרעל המיזוגיניים שהוטחו בה כאישה שאישה את התפקיד הרם במדינה.¹²

להב דוחקת בקוראת להרחיק ראות אל מעבר לרטוריקה הרמה – אמירותיה הידועות של גולדה בגנות הפמיניזם – ולהתבונן במעשיה ובפעילותה הציבורית. כך, הספר פורט את

6 להב, לעיל ה"ש 1, בעמ' xiv–xv.

7 להרחבה ראו צבי טריגר "גולדה מאיר ו'שאלת האישה': על הביוגרפיה 'האישה היחידה בחדר' מאת פנינה להב" בגיליון זה.

8 בכך כוונתי לא רק לכשלי מלחמת יום-הכיפורים, אלא בייחוד לכשליה המגדריים – לאמירותיה הבעייתיות כלפי פמיניזם ופמיניסטיות (להב, לעיל ה"ש 1, בעמ' 225–227), למאבקה להחלשת תנועת הפועלות, ולכך שהכשילה נשים או לפחות לא מינתה אותן לממשלתה (ע"ע שולמית אלוני, אשר ליריבות עימה מקדישה להב דיון ארוך ומפוכח – ראו שם, בפרק 22). כן ראו שם, בעמ' 207–208.

9 "תסמונת גולדה" הוא כינוי שניתן לתיאור המיתוס של שוויון מגדרי בישראל ולמצג הכוזב שלפיו נשים ישראליות נהנות ממיטב ההזדמנויות – מיתוס שגולדה שירתה היטב ואשר הסווה את מעמדה של נשים כמין השני והמשני. שם, בעמ' 255–256.

10 למשל, בהציגה את המחדל המכונן של מלחמת יום-הכיפורים, אשר הטיל צל כבד על מורשתה של גולדה, להב מזכירה את דוח ועדת אגרנט, שלמעשה זיכה את גולדה וראה במצביאים הגברים שהקיפו אותה את האחראים העיקריים למחדל, וחרף זאת נטלה גולדה על עצמה אחריות והתפטרה. להב אף מזכירה את ההתנהלות השקולה של גולדה עם פרוץ המלחמה.

11 להב, לעיל ה"ש 1, בעמ' 160.

12 שם, בעמ' 255.

הישגיה המרשימים של גולדה בתחומי החברה, המשפט והממשל – הן בהקשר הלאומי הרחב והן בהקשר המגדרי, הן בתקופת היישוב והן לאחר קום המדינה – בניסיון לחקוק את מה שנמחק מהזיכרון הלאומי הקולקטיבי בשל זיהויה של גולדה עם המחדל של מלחמת יום-הכיפורים. ראשית, במישור הלאומי הכללי נזקפת לזכותה של גולדה הצלחה שקשה להפריז בחשיבותה – גיוס הכספים הרב ביותר לטובת היישוב ערב פרוץ מלחמת העצמאות, אשר שימש, בין היתר, להצטיידות באמצעי לחימה. אלמלא פועלה זה של גולדה, הקוראת מבינה, אין לדעת אם היה היישוב מצליח לשרוד במלחמה.¹³ כמו-כן, כמה מפרקי הספר מוקדשים לכהונתה של גולדה כשרת העבודה במהלך השנים 1949–1956, שהיו התקופה המאושרת והמספקת בחייה לפי עדותה שלה¹⁴ – שבע שנים פורמטיביות שבהן נחקקו מניין חוקים שעיצבו את מדינת הרווחה, הכלכלה והעבודה המאורגנת בישראל.¹⁵ גולדה, מזכירה לנו להב, היא-היא האם המייסדת של מערך הביטוח הלאומי בישראל; מה שנתפס כיום כזכותו הקנויה – הטבעית – של כל אזרח ואזרחית ישראלים, לידתו והורתו במדיניות שקידמה גולדה.¹⁶ המפעל החקיקתי התקדימי שהיא חתומה עליו, לרבות סדרה של חוקי-מגן לעובדות ולעובדים, ובכלל זה חוק שעות עבודה ומנוחה, התשי"א–1951, חוק חופשה שנתית, התשי"א–1951, חוק החניכות, התשי"ג–1953, חוק עבודת הנוער, התשי"ג–1953, וחוק עבודת נשים, התשי"ד–1954. אלה הישגים חד-פעמיים בקנה-מידה היסטורי, בוודאי בהשוואה לסטנדרט הסטטוטורי המקובל במדינות מפותחות, שדי בהם להקנות לגולדה מקום של כבוד בפנתאון האישים הלאומי ובתולדות המשפט הישראלי.

שנית, במישור המגדרי, הספר פורט את תרומתה של גולדה לקידום נשים בחקיקה. הייתה זו גולדה, אליבא דלהב, שעגינה במשפט הישראלי את הזכות הנשית החשובה של חופשת לידה בתשלום מדינתי, שהאריכה את משך חופשת הלידה משמונה שבועות לשנים-עשר שבועות, ואשר אף הגנה על עובדות הרות מפני פיטורים.¹⁷ אכן, גם בתפקידים בכירים פחות דאגה גולדה לרווחתן של אימהות עובדות וקיבלה החלטות שנועדו לשכך את המתח המובנה שבין אימהות לקריירה¹⁸ – מתח שאותו חשה בחריפות בחייה האישיים ואף הצהירה ביחס אליו כי "למאבקים הפנימיים ולחיבוטי הנפש של האם העובדת אין אח ורע בחוויה

13 ראו טריגר, לעיל ה"ש 7.

14 להב, לעיל ה"ש 1, בעמ' 160.

15 במסגרת זו לא אעמוד על הביקורת המזרחית כלפי המדיניות החברתית דאז ועל יחסה של גולדה אל המזרחים – נושא שלהב משאירה מחוץ למסגרת ספרה. עם זאת, חשוב לציין את הדיוק ההיסטורי החשוב שלהב מספקת כאשר היא מקעקעת את הטענה כי יחסה של גולדה אל המזרחים מגולם בביטוי "הם לא נחמדים" שבו השתמשה בהקשר של תנועת הפנתרים השחורים. כפי שלהב מראה, אמירתה המדויקת של גולדה לא פוונה כלפי יהודים ממוצא מזרחי, אלא כלפי מי שפועלים באלימות: "אנשים שזורקים בקבוקי תבערה על שוטרים יהודים אינם בחורים נחמדים". שם, בעמ' 210–211.

16 שם, בעמ' 137–138.

17 שם, בעמ' 146–148.

18 להב מתארת, למשל, את פועלה של גולדה כחברה בוועדת ההיגוי של קיבוץ מרחביה, שבמסגרתו קידמה שתי החלטות לטובת נשים כקבוצה: האחת, שהנשים החברות ישתתפו בהכשרות מקצועיות; והאחרת, שעלויות גידול הילדים ימומנו במלואן על-ידי הקולקטיב, ולא על-ידי הוריו. שם, בעמ' 66–67.

האנושית".¹⁹ על כך יש להוסיף את העובדה שגולדה הייתה ראשת הממשלה החברתית ביותר שידעה מדינת ישראל; היא ראתה בשיפור תנאי חייהן של השכבות החלשות משימה עליונה של המדינה היהודית, ואף זו, כידוע, גישה פמיניסטית מובהקת.²⁰ אכן, התקציבים לשיפור השירותים החברתיים עבור השכבות החלשות גדלו בתקופת כהונתה בקצב מסחרר של כ- 16% בשנה, ובתקציב של שנת 1972–1973 הגיעו ל-36% מן התקציב.²¹

הביוגרפיה של להב גם מראה היטב כיצד חייה של גולדה מגלמים את ההיגד הפמיניסטי היסודי – האישי הוא הפוליטי. כך, למשל, גולדה התנגדה להטלת הגבלות על הפלות, וזעמה על שר הדתות כאשר ביקש לקדמן בכנסת. היא ראתה את ההגבלות כפי שאכן היו: פרקטיקה דכאנית המבקשת להפקיע את זכותן של נשים על גופן ולהכתיב את סיפור חייהן. כפי שלהב חושפת, האישי הוא פוליטי: גולדה בצעירותה נאלצה לעבור הפלה מחתרית במדינת אילינוי שבארצות-הברית, בימים שבהם ביצוע הפלות היה אקט בלתי-חוקי.²² כך גם לגבי חוק עבודת הנוער, אשר אוסר עבודת ילדים בקובעו גיל העסקה מינימלי של ארבע-עשרה שנים, ומטיל הגבלות המיועדות למנוע פגיעה בלימודיו, בבריאותו או בהתפתחותו התקינה של הנוער העובד. להגנתו של חוק מסוג זה כה ייחלה גולדה בארצות-הברית של ילדותה.²³ כזכור, אחת מחוויות החיים המעצבות של גולדה מגולמת במאבקה האיתן בגורל הנשי שאליו הוסללה – היות רעיה ואם מחוסרת השכלה. הצורך לסייע לאמה מגיל צעיר בפרנסת המשפחה על-חשבון ביקורים סדירים בבית-הספר נצרב היטב בתודעתה של גולדה בת השמונה, אשר הצטערה על כך באופן כה נוגע ללב.²⁴ בהיותה בת ארבע-עשרה אף קראה גולדה תיגר על מוסכמות המגדר המסורתיות של הוריה, ובאקט של סוכנות ותעוזה ברחת מביתם לנוכח סירובם לאפשר לה ללמוד בבית-הספר התיכון. הוריה של גולדה ביקשו להשיאה לגבר מבוגר ובעל אמצעים, וסברו כי די לה בהכשרה מקצועית ההולמת את תפקידי המגדר של נשים – מזכירה וקלדנית.²⁵ גולדה, לדבריה, העדיפה "למות" ולא למצוא את עצמה רוכנת מעל מכונת כתיבה בחדר משרדים אפלולי.²⁶ רק לאחר בריחתה הנועזת התרצו הוריה ואפשרו לה לבחור בעצמה את מסלול חייה. גולדה של פנינה היא אפוא לוחמת משחר מנעוריה למען זכותה לרכוש השכלה ולפתח קריירה. חווייתה האישית הייתה גם פוליטית, והובילה לעשייתה הפוליטית למען אימהות עובדות.

לבסוף, הספר מנסה להתמודד עם השאלה טורדת המנוחה מדוע שיתפה גולדה פעולה עם ההגמוניה הגברית, תרמה לשימורם של מבני הכוח הפטריארכליים, ולא הוטרדה מהתת-ייצוג של נשים בחיים הציבוריים של האומה. להב מספקת לכך מענה מורכב. בין היתר היו אלה רוח הציונות שפיעמה בגולדה ושאפתה למלא תפקיד מרכזי בבניין האומה ששימשו, הקוראת למדה, וקטור רב עוצמה שהניא את גולדה מלהזדהות עם התנועה הפמיניסטית או

19 מדובר בתרגום חופשי שלי לטקסט של גולדה שם, בעמ' 98: "[T]he 'inner struggles and the despairs of [the working mother] are without parallel in human experience'".

20 על כך ראו חנה הרצוג "ביוגרפיה כמסע אישי, היסטורי ופמיניסטי – על ספרה של פנינה להב" בגיליון זה.

21 על כך ראו חגי צורף "גולדה של פנינה להב כפי שלא הכרתי" בגיליון זה.

22 להב, לעיל ה"ש שגיא! הסימניה אינה מוגדרת", בעמ' 31–32.

23 שם, בעמ' 145–146.

24 שם, בעמ' 15–16 ו-19–20.

25 שם, בעמ' 20–23.

26 על כך ראו נויה רימלט "להיות אישה ומנהיגה בישראל – גולדה כמקרה-מבחן" בגיליון זה.

מלקדם נשים במוצהר. גולדה הפנימה היטב את הלקח שאם היא רוצה להאמיר למוקדי הכוח וההשפעה במוסדות ובגופים שבהם היא פועלת, היא אינה יכולה לשוות לעצמה תדמית של פוליטיקאית מגדרית המחויבת לסדר-יום פמיניסטי.²⁷ גולדה בחרה באופן עקיב לפתור את הדילמה הפמיניסטית השגורה – כיצד על נשים להשתלב במרחב הציבורי – ברוחו של הפמיניזם הליברלי: היא האמינה כי נשים זכאיות לשוויון זכויות משום שאין לבין גברים שוני רלוונטי, למעט בענייני ילודה ואימהות. בהיותה נאמנה לאידאולוגיה זו של דומות מגדרית, סירבה גולדה לקבל יחס מיוחד בשל היותה אישה, דחתה נסיונות להבליט או אף לציין את מינה כגורם פוליטי רלוונטי,²⁸ ולפרקים אף הכחישה את המחסומים המיוזגניים שניצבו בפני נשים ואשר ריצפו את הקריירה שלה עצמה.²⁹ הספר מתעד איך גולדה נקטה אסטרטגיות של "התמקחות עם הפטריארכיה":³⁰ היא לא ניסתה לפרק את המערכת הממסדית, אלא מצאה את הדרך לפעול בתוכה ולמקסם את סיכוייה להגשים את חזונה הציוני-הסוציאליסטי תוך קבלת התכתיבים של חוקי המשחק הפטריארכליים. בתפיסתה של גולדה, יש לבכר עמדה פרגמטית ופשרנית על עמדה פמיניסטית, כלומר, מוטב להתפשר על עקרונות מופשטים למען הישגים מוחשיים.³¹ גולדה של פנינה הביסה אפוא את הגברים במשחק שלהם עצמם – אך במחיר הנצחתה כאישה היחידה בחדר.

כל אחת מעשר רשימות הביקורת המרשימות שנכתבו על הביוגרפיה של להב תורמת את חלקה לפענוח דמותה האניגמטית של גולדה ולהצגת תובנות חדשות על חייה ופועלה. כך, למשל, בין הרשימות ניתן למצוא השוואה בין האוטוביוגרפיה של גולדה חיי לבין הביוגרפיה הפמיניסטית של גולדה, או בין גולדה של פנינה לבין ביוגרפיות אחרות שמוקדשות לניתוח דמותה. ניתן אף למצוא השוואה בין ההתבוננות בגולדה שלאחר מלחמת יום הכיפורים לבין ההתבוננות בגולדה שלאחר מלחמת שמחת תורה של 7.10.2023. יש רשימות האורגות את המטענים האידאולוגיים והפוליטיים של גולדה – יהדות, סוציאליזם ופמיניזם; יש רשימות המנתחות את דמותה מבעד לפריזמה של דת, מגדר ומדינה או דרך המתודולוגיה הפמיניסטית של "שאלת האישה"; ואילו אחרות יוצרות הבחנה אנליטית בין תודעה פמיניסטית לתודעה מגדרית, ומעריכות את תרומתה של גולדה לשוויון המגדרי המצרפי. כלל הרשימות פועלות יחד – בפרפרזה על הביטוי המקראי – "להגדיל את גולדה ולהאדירה".³²

- 27 להב, לעיל ה"ש שגיא! הסימניה אינה מוגדרת, בעמ' 255–256.
- 28 מסיבה זו, למשל, ביקשה גולדה להתכנות "שר", ולא "שרה", כדי להטעים שהיא שר ככל השרים, ושהיותה אישה אינו גורם רלוונטי שיש להנכיחו. שם, בעמ' 135–136.
- 29 ראו, לדוגמה, שם, בעמ' 226.
- 30 למושג זה ראו Deniz Kandiyoti, *Bargaining with Patriarchy*, 2 GENDER & SOC'Y 274 (1988).
- 31 להב, לעיל ה"ש שגיא! הסימניה אינה מוגדרת, בעמ' 110 ו-149.
- 32 מובן שאין באמור כדי לטעון כי הרשימות נוקטות גישה מונוליתית כלפי גולדה מאיר. ההפך הוא הנכון – הרשימות, כמו הספר הנסקר עצמו, שואפות לשרטט דיוקן מורכב ורב-ממדי של דמותה. חלקן אף מציגות את גולדה באור ביקורתי במיוחד (ראו, למשל, אורית קמיר "ביוגרפיה פמיניסטית קלועה כצמה: גולדה מאיר של פנינה להב" בגיליון זה). אולם לדידי, בין שהרשימות בוחרות לשבח את גולדה ובין שהן מבקרות אותה, עצם העיסוק בה תורם רבות להחזרת דמותה אל התודעה הציבורית ולחידוש הרלוונטיות שלה עבורנו כיום.
- 33 ישעיהו מב 21 ("יגדיל תורה ויאדיר"). להגדיל תורה ולהאדירה נהפך לביטוי שגור מאוד במסורת התורנית.

בערוב ימיה ציוותה גולדה כי לא יינשאו לכבודה הספרדים, לא ינציחו את שמה ולא יוענקו לה אותות כבוד והוקרה לאחר מותה.³⁴ היא ביקשה להיעלם בצניעות, כדרך שבה התנהלה כל חייה, חרף מעמדה הרם. גולדה לא ביקשה הנצחות, אך **האשה היחידה בחדר** והגיליון הנוכחי המוקדש לביוגרפיה שלה מהווים עדות חיה ומתמשכת למורשתה. יהיו הם אות וזיכרון לגדולה של גולדה – מהנשים החשובות ביותר בתולדות המשפט והממשל בישראל.

34 להב, לעיל ה"ש שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת., בעמ' 292.